

رسالة محمد

دانشگاه یزد
دانشکده علوم انسانی
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

تحلیل فقهی - حقوقی مواد ۹۴۶ و ۹۴۸ قانون مدنی ایران مصوب ۶ بهمن ۱۳۸۷ش در
مورد ارث زوجه از زمین

استاد راهنما:

دکتر علی تولائی

استاد مشاور:

دکتر محمود حائری

پژوهش و نگارش:

نرگس غفوری بنادکوکلی

اسفند ۱۳۹۰

تقدیم بہ:

ساحت قدسی امام عصر (بقیۃ اللہ) عجل اللہ تعالیٰ فرجہ الشریف،

کہ با آمدنش ہمہ ہستی بہار خواهد شد

و تقدیم بہ دو نعمت بی بدیل زندگیم؛ پدر بزرگوار و مادر مہربانم.

تقدیر و شکر:

حمد و سپاس خداوندی بهمانی که نعمت بزرگ هستی را به من عطا فرمود تا به واسطه قدرت اختیار خویش که جز از موبت حق نشأت نگرفته است، قوامی درون را به درجه ای از فعلیت و پایداری برسانم و از این طریق در مسیر دشوار اما شیرین سلوک الی الله کام بردارم. امید آن دارم که با لطف و عنایتش رهرو بی صادق برای راهش و خادمی برای خلقش باشم.

سپاس بیکران دونهج مهر و عطف و اخلاص، پدر بزرگوار و مادر مهربانم را که در تمامی دوران زندگی، هستی بی بدیل آن ها همواره زیباترین هستی ها را در نگاه من متجلی ساخت. دو چراغ فروزانی که در فروغ پر مهرشان درس ایمان و امید آموخته ام.

سپاس از خانواده عزیزم که همواره مایه امید و دلگرمی هر چه بیشتر من در راه تحصیل و پژوهش بودند.

سپاس ویژه از استاد راهنمایم، جناب آقای دکتر علی تولائی که توکل، امیدواری و سخت کوشی را از ایشان آموخته ام، بزرگوار می که اندیشیدن را به من آموختند اندیشه ها را.

شکر خالصانه از استاد مشاورم، جناب آقای دکتر محمود حائری، که همواره از راهنمایی های ایشان بهره برده ام.

سپاس از اساتید بزرگوار دانشکده الهیات مید که در دوره کارشناسی از گفتار و رفتارشان، درس های ارزشمندی آموختم و در محضرشان کسب فیض نمودم و با شکر از دوستانی صمیمی و صادق، که همواره خوشه چین معرفتشان بودم.

از درگاه پروردگار یزدان برای تمامی این بزرگواران سلامتی و بهروزی را خواستارم.

چکیده

مواد ۹۴۶، ۹۴۷ و ۹۴۸ قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷ شمسی، بر اساس فتوای مقام معظم رهبری در تاریخ ۶ بهمن ۱۳۸۷ شمسی اصلاح شد. طبق مواد سابق، زوجه از عین اموال منقول و از قیمت ابنیه و اشجار ارث می‌برد، اما بر اساس مواد اصلاح شده زوجه از عین اموال منقول و از قیمت اموال غیر منقول ارث خواهد برد. در این پایان‌نامه بعد از نگاه اجمالی به نظر مشهور امامیه در مورد ارث زوجه و بررسی مبانی آن، نظرات دیگر در این باب از جمله قول شاذ، مبنی بر ارث زوجه از تمام ترکه‌ی زوج و اقوال نزدیک به نظر قانون مدنی در مواد اصلاح شده، که شامل محرومیت زوجه از اراضی مسکونی، محرومیت زوجه از عین اموال غیر منقول و محرومیت زوجه‌ی فاقد فرزند از عین اموال غیر منقول است بررسی شد. با توجه به مبانی هر یک از این اقوال به نظر می‌رسد نظر اخیر که توسط هاشمی شاهرودی ارائه شده قابل قبول است. علاوه بر این در بررسی حقوقی مواد مذکور، حاصل گردید که اموال غیر منقول با فرض بقای مجانی آنها بر روی زمین و بدون اجرت تا زمانی که منهدم گردد قیمت می‌شود؛ ملاک در پرداخت قیمت، زمان تسلیم است؛ در صورت امتناع ورثه از ادای قیمت، زوجه در عین با وراثت شریک می‌گردد و ورثه قبل از ادای سهم زوجه از قیمت، بدون رضایت او حق تصرف در عین را ندارند.

واژگان کلیدی:

ارث زوجه، عقار، اموال غیر منقول، مواد ۹۴۶ و ۹۴۸، قانون مدنی ایران

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	طرح تحقیق.....
۴	۱- تعریف موضوع.....
۵	۲- هدف از اجرا.....
۶	۳- کاربرد نتایج تحقیق.....
۶	۴- سابقه تحقیق.....
۸	۵- فرضیات (یا سؤالات پژوهشی).....
۹	۶- روش تحقیق.....
۱۰	فصل اول: کلیات.....
۱۱	۱-۱- معنای ارث.....
۱۲	۱-۲- اهمیت ارث.....
۱۳	۱-۳- تاریخچه ارث.....
۱۴	۱-۳-۱- وضعیت ارث زوجه در میان اقوام پیشین.....
۱۴	۱-۳-۱-۱- یونان، روم و مصر.....
۱۵	۱-۳-۱-۲- عرب در زمان جاهلیت.....
۱۶	۱-۳-۱-۳- ایران پیش از اسلام.....
۱۶	۱-۳-۱-۲- وضعیت ارث در ادیان الهی.....
۱۶	۱-۳-۱-۱- ارث در آیین یهود.....
۱۷	۱-۳-۱-۲-۵- ارث در آیین مسیح.....

- ۱۷-۳-۲-۳ ارث در آیین زرتشت..... ۱۷
- ۱۷-۳-۲-۴ ارث زوجه در دوره اسلامی..... ۱۷
- ۱۸-۴-۱ موجبات ارث..... ۱۸
- ۱۹-۵-۱ شروط برقراری توارث بین زوجین..... ۱۹
- ۲۱-۵-۱ توارث به رغم فقدان عنوان زوجیت در هنگام فوت..... ۲۱
- ۲۲-۵-۲ عدم توارث به رغم عنوان زوجیت در هنگام فوت..... ۲۲
- ۲۳-۶-۱ مروری بر برخی از اصطلاحات..... ۲۳
- ۲۳-۶-۱ اموال منقول..... ۲۳
- ۲۴-۶-۲ اموال غیر منقول..... ۲۴
- ۲۵-۶-۳ عَقَار..... ۲۵
- ۲۶-۶-۴ ضِیْعَة..... ۲۶
- ۲۷-۶-۵ رِبَاع..... ۲۷
- ۲۷-۶-۶ عَرِصَة..... ۲۷
- ۲۸-۷-۱ مروری بر برخی از مبانی اصولی..... ۲۸
- ۲۸-۷-۱ تعریف خبر متواتر و واحد..... ۲۸
- ۲۹-۷-۲ تخصیص کتاب به وسیله خبر متواتر..... ۲۹
- ۳۰-۷-۳ تخصیص کتاب به وسیله خبر واحد..... ۳۰
- ۳۳-۷-۴ روایات میراث زوجه واحدند یا متواتر؟..... ۳۳
- ۳۴-۷-۵ تعارض میان روایات میراث زوجه و بیان شیوه‌های حل تعارض..... ۳۴
- ۳۹- فصل دوم: محرومیت زوجه از عین و قیمت زمین..... ۳۹
- ۴۰-۱-۲ قول مشهور..... ۴۰
- ۴۱-۱-۱ بررسی مستندات فقهی..... ۴۱
- ۴۱-۱-۲ روایات..... ۴۱

- ۴۳ ..... ۳-۱-۱-۲-۲ اجماع.
- ۴۳ ..... ۲-۱-۲-۲ نقد و بررسی روایات مستند قول مشهور.
- ۴۳ ..... ۱-۲-۱-۲-۲ روایت زراره از امام باقر (ع).
- ۴۴ ..... ۱-۱-۲-۱-۲-۲ بررسی سلسله سند.
- ۴۵ ..... ۲-۱-۲-۱-۲-۲ بررسی روایت از حیث دلالت.
- ۴۷ ..... ۲-۲-۱-۲-۲ روایت زراره و محمد بن مسلم از امام صادق (ع).
- ۴۷ ..... ۱-۲-۲-۱-۲-۲ بررسی سلسله سند روایت.
- ۴۷ ..... ۲-۲-۲-۱-۲-۲ بررسی روایت از حیث دلالت.
- ۴۹ ..... ۳-۲-۱-۲-۲ روایت میسر بیاع الزطی از امام صادق (ع).
- ۴۹ ..... ۱-۳-۲-۱-۲-۲ بررسی سلسله سند روایت.
- ۵۰ ..... ۲-۳-۲-۱-۲-۲ بررسی روایت از حیث دلالت.
- ۵۲ ..... ۳-۱-۲-۲ نقد و بررسی اجماع.
- ۵۲ ..... ۴-۱-۲-۲ جمع بندی.
- ۵۳ ..... فصل سوم: ارث زوجه از عین تمامی دارایی زوج.
- ۵۴ ..... ۱-۳-۱-۲-۲ اهل سنت.
- ۵۵ ..... ۱-۱-۳-۱-۲-۲ ادله فقهای اهل سنت.
- ۵۶ ..... ۲-۱-۳-۱-۲-۲ نقد ادله اهل سنت.
- ۵۶ ..... ۲-۳-۱-۲-۲ امامیه.
- ۵۷ ..... ۱-۲-۳-۱-۲-۲ ابن جنید.
- ۵۸ ..... ۱-۱-۲-۳-۱-۲-۲ بررسی کلام ابن جنید.
- ۵۹ ..... ۲-۱-۲-۳-۱-۲-۲ مستندات فقهی ابن جنید.
- ۵۹ ..... ۱-۲-۱-۲-۳-۱-۲-۲ عموم آیه شریفه ۱۲ سوره نساء.
- ۵۹ ..... ۲-۲-۱-۲-۳-۱-۲-۲ روایات منقول از امام صادق علیه السلام.
- ۶۰ ..... ۳-۲-۱-۲-۳-۱-۲-۲ صحیح ابن اذینه.

- ۶۱ .....عدم صلاحیت روایات معارض. ۴-۲-۱-۲-۳
- ۶۱ .....نقد و بررسی. ۳-۱-۲-۳
- ۶۱ .....مخالفت با اجماع امامیه. ۱-۳-۱-۲-۳
- ۶۲ .....تخصیص عموم آیه. ۲-۳-۱-۲-۳
- ۶۲ .....بررسی روایت فضل و ابن ابی یعفور از امام صادق (ع). ۳-۳-۱-۲-۳
- ۶۲ .....بررسی سلسله سند روایت. ۱-۳-۳-۱-۲-۳
- ۶۳ .....بررسی روایت از حیث دلالت. ۲-۳-۳-۱-۲-۳
- ۶۵ .....بررسی روایت عبید بن زراره و فضل از امام صادق (ع). ۴-۳-۱-۲-۳
- ۶۶ .....بررسی سلسله سند روایت. ۱-۴-۳-۱-۲-۳
- ۶۶ .....بررسی روایت از حیث دلالت. ۲-۴-۳-۱-۲-۳
- ۶۷ .....بررسی روایت ابن اذینه. ۵-۳-۱-۲-۳
- ۶۸ .....بررسی سلسله سند روایت. ۱-۵-۳-۱-۲-۳
- ۶۹ .....بررسی روایت از حیث دلالت. ۲-۵-۳-۱-۲-۳
- ۷۱ .....قاضی نعمان مغربی. ۲-۲-۳
- ۷۲ .....بدائع نگار. ۳-۲-۳
- ۷۲ .....خالصی و میرزا یوسف شعار. ۴-۲-۳
- ۷۳ .....رحیم ارباب. ۵-۲-۳
- ۷۴ .....صادقی تهرانی. ۶-۲-۳
- ۷۶ .....صانعی. ۷-۲-۳
- ۷۶ .....قرآن. ۱-۷-۲-۳
- ۷۷ .....روایات. ۲-۷-۲-۳
- ۷۹ .....جمع بندی. ۸-۲-۳

- فصل چهارم: محرومیت زوجه از عین و قیمت اراضی مسکونی ۸۰
- ۱-۴ قول شیخ مفید ۸۱
- ۱-۱-۴ بررسی کلام شیخ مفید ۸۲
- ۲-۱-۴ بررسی مستندات فقهی ۸۲
- ۱-۲-۱-۴ روایات ۸۲
- ۱-۱-۲-۱-۴ تحلیل این نظر توسط بروجردی با تکیه بر روایات ۸۶
- ۲-۲-۱-۴ قدر متیقن ۸۶
- ۳-۲-۱-۴ اشکالات وارده ۸۷
- ۳-۱-۴ نقد و بررسی روایات مستند شیخ مفید ۸۷
- ۱-۳-۱-۴ روایت محمد بن مسلم از امام صادق (ع) ۸۷
- ۱-۱-۳-۱-۴ بررسی سلسله سند روایت ۸۸
- ۲-۱-۳-۱-۴ بررسی روایت از حیث دلالت ۸۸
- ۲-۳-۱-۴ روایت یزید صائغ از امام صادق (ع) ۹۰
- ۱-۲-۳-۱-۴ بررسی سلسله سند روایت ۹۱
- ۲-۲-۳-۱-۴ بررسی روایت از حیث دلالت ۹۲
- ۳-۳-۱-۴ روایت عبد الملک بن أعین از امام باقر یا امام صادق (علیهما السلام) ۹۳
- ۱-۳-۳-۱-۴ بررسی سلسله سند روایت ۹۴
- ۲-۳-۳-۱-۴ بررسی روایت از حیث دلالت ۹۴
- ۴-۱-۴ جمع بندی ۹۵
- فصل پنجم: محرومیت زوجه از عین اموال غیر منقول و توریث از قیمت آن ۹۷
- ۱-۵ قول سید مرتضی ۹۸
- ۱-۱-۵ بررسی حبه ۹۹

- ۵-۱-۲ بررسی کلام سید مرتضی در مورد ارث زوجه..... ۱۰۰
- ۵-۱-۳ بررسی مستندات فقهی..... ۱۰۱
- ۵-۱-۳-۱ اشکالات وارده..... ۱۰۱
- ۵-۲ نظر رهبر معظم انقلاب راجع به ارث زوجه..... ۱۰۴
- ۵-۳ نظر هاشمی شاهرودی راجع به ارث زوجه..... ۱۰۵
- ۵-۴ جمع بندی..... ۱۱۰
- فصل ششم: بررسی حقوقی مواد راجع به ارث زوجه..... ۱۱۱
- ۶-۱ تحلیل حقوقی مواد «۹۴۶»، «۹۴۷» و «۹۴۸» سابق قانون مدنی..... ۱۱۲
- ۶-۱-۱ بررسی ماده «۹۴۶» قانون مدنی..... ۱۱۲
- ۶-۱-۲ بررسی ماده «۹۴۷» قانون مدنی..... ۱۱۴
- ۶-۱-۲-۱ ارث زوجه از قیمت ابنیه و اشجار..... ۱۱۵
- ۶-۱-۲-۲ طریقه‌ی تقویم ابنیه و اشجار..... ۱۱۵
- ۶-۱-۲-۲-۱ روشهای مختلف قیمت گذاری..... ۱۱۶
- ۶-۱-۲-۲-۲ قیمت کدام زمان ملاک پرداخت است؟..... ۱۱۷
- ۶-۱-۲-۲-۲-۱ زمان فوت..... ۱۱۷
- ۶-۱-۲-۲-۲-۲ زمان تسلیم..... ۱۱۸
- ۶-۱-۳ بررسی ماده «۹۴۸» قانون مدنی..... ۱۱۹
- ۶-۲ بررسی روند اصلاح مواد «۹۴۶»، «۹۴۷» و «۹۴۸» قانون مدنی..... ۱۲۱
- ۶-۲-۱ جلسه علنی روز یکشنبه، دوم شهریور ماه ۱۳۸۲ش..... ۱۲۲
- ۶-۲-۲ جلسه علنی روز دوشنبه، ۲۱ اردیبهشت ماه ۱۳۸۳ش..... ۱۲۳
- ۶-۲-۳ جلسه علنی روز سه شنبه، ۲۷ آذر ماه ۱۳۸۶ش..... ۱۲۵
- ۶-۲-۴ جلسه علنی روز یکشنبه، ۶ بهمن ماه ۱۳۸۷ش..... ۱۲۵

- ۳-۶ تحلیل حقوقی مواد «۹۴۶» و «۹۴۸» قانون مدنی مصوب ۶ بهمن ۱۳۸۷ ش ۱۲۷
- ۱-۳-۶ مخالفت برخی از مراجع عظام با اصلاح مواد راجع به ارث زوجه ۱۲۸
- ۲-۳-۶ توجیحات ارائه شده از سوی برخی موافقان ۱۲۹
- ۴-۶ جمع بندی ۱۳۲
- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۳۴
- فهرست منابع ۱۳۸
- ضمائم ۱۵۰

مقدمه

ستم به زنان، یکی از سیاه‌ترین نقطه‌های تمدن بشری است و به فرموده‌ی پیامبر گرامی اسلام (ص): «جز انسان‌های بزرگوار و بهره‌مند از کرامت انسانی، زنان را احترام نمی‌کنند و گرامی نمی‌دارند و جز انسان‌های پست، به آنان اهانت روا نمی‌دارند».

اگر صفحات تاریخ را ورق بزنیم مشاهده خواهیم کرد که یکی از راه‌های ستم به زنان مسأله‌ی ارث است، به طوری که در دنیای قبل از اسلام بسیاری از تمدن‌ها زنان را از ارث محروم می‌کردند. تا زمانی که اسلام پا به عرصه‌ی وجود گذاشت و با بسیاری از بی‌عدالتی‌ها به مبارزه پرداخت. یکی از این موارد مسأله‌ی ارث زن بود که اسلام با قاطعیت زن را از این حق خود برخوردار نمود.

در قرآن کریم خداوند ارث زوجه را در صورتی که شوهر فرزند داشته باشد، یک هشتم و در صورتی که فرزند نداشته باشد، یک چهارم بیان نموده است. اما در روایات متعددی زوجه از بعضی از دارائی زوج محروم شده است و به دلیل اختلاف این روایات، میان فقها نیز در این مورد اختلاف نظر وجود دارد، به گونه‌ای که باعث پیدایش بیش از پنج نظریه در این باره شده است.

قانون مدنی ایران تا قبل از سال ۱۳۸۷ از قول مشهور تبعیت می‌کرد. ماده ۹۴۸ سابق قانون مدنی بیان می‌دارد: زوج از تمام اموال زوجه ارث می‌برد، لیکن زوجه فقط از اموال منقول از هر قبیل که باشد و از ابنیه و اشجار ارث می‌برد. طبق این ماده زوجه از زمین محروم است، اما بر اساس مصوبه‌ی جدید مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۷/۱۱/۰۶ زن از قیمت زمین ارث خواهد برد.

شایان ذکر است که فتوای جدید مقام معظم رهبری و مصوبه‌ی جدید مجلس که با عنایت به نظر ایشان بوده، مشابه قول سید مرتضی است و از آن‌جا که اصلاحات مذکور برخلاف نظر مشهور فقها است، باعث ایجاد واکنش‌هایی در سطح جامعه گردیده است. همین امر موجب شد که در این رساله به تحلیل و بررسی مبانی مواد مذکور و نظریه‌های مشابه آن، که از سوی فقها در مورد ارث زوجه ارائه گردیده، پرداخته شود.

تحقیق حاضر در شش فصل تدوین شده است. فصل اول به ارائه‌ی کلیات و مفاهیم بنیادینی که در طول تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد، می‌پردازد. در فصل دوم قول مشهور و ادله‌ی آنان مورد نقد و بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل سوم نظر فقهای که قائل به ارث زوجه از عین تمامی

دارایی زوج هستند، ذکر خواهد شد و مستندات آنان مورد نقد و بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل چهارم ادله‌ی شیخ مفید و هم رأیانش مبنی بر محرومیت زوجه از عین و قیمت اراضی مسکونی مورد نقد و بررسی واقع خواهد شد. فصل پنجم در دو بخش ارائه می‌گردد؛ بخش اول مربوط به ادله و مبانی سید مرتضی است، مبنی بر این‌که زوجه از عین اموال منقول و قیمت اموال غیرمنقول ارث می‌برد. در بخش دوم، نظر هاشمی شاهرودی که اخص از قول سید مرتضی است، بررسی خواهد شد. در فصل ششم ابتدا مواد ۹۴۶، ۹۴۷ و ۹۴۸ سابق قانون مدنی بررسی می‌شود و سپس چگونگی روند اصلاح مواد مذکور توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی بیان خواهد شد و نهایتاً وجوه اشتراک و افتراق مواد اصلاح شده با مواد سابق ارائه می‌گردد و در پایان جمع بندی و نتیجه گیری نهایی بیان می‌شود.

نرگس غفوری

بهمن ۱۳۹۰

طرح تحقيق

۱- تعریف موضوع

مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۷/۱۱/۶ با عنایت به استفتای شورای نگهبان از رهبر معظم انقلاب، در مورد ارث بردن زن از زمین، عین فتوای ایشان را به عنوان قانون تصویب کرد. به موجب این قانون، ماده ۹۴۷ قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸، حذف گردید و مواد ۹۴۶ و ۹۴۸ آن به شرح زیر به تصویب رسید:

ماده ۹۴۶: «زوج از تمام اموال زوجه ارث می‌برد و زوجه در صورت فرزندان بودن زوج، یک هشتم از عین اموال منقول و یک هشتم از قیمت اموال غیرمنقول اعم از عرصه و اعیان ارث می‌برد. در صورتی که زوج هیچ فرزندی نداشته باشد، سهم زوجه یک چهارم از کلیه اموال به ترتیب فوق می‌باشد».

ماده ۹۴۸: «هرگاه ورثه از اداء قیمت امتناع کنند، زن می‌تواند حق خود را از عین اموال استیفاء نماید».

لازم به ذکر است که در میان فقهای متقدم نیز سید مرتضی بر این نظر است. اما با توجه به این - که این نظر، مخالف با نظر مشهور امامیه مبنی بر محرومیت زوجه از برخی اموال زوج است و روایاتی که مشهور به آن استناد کرده‌اند، به تصریح برخی از فقها در حد تواتر یا دست کم استفاضه است، پرسش‌هایی مطرح می‌شود که به شرح زیر است:

- مبانی فقهی این نظریه، به ویژه با عنایت به این نکته که عموم مراجع معاصر مخالف با این نظریه‌اند، چیست؟

- مستندات حقوقی آن چیست؟

از طرف شیخ مفید نظریه‌ای مطرح شده مبنی بر این که زوجه از ارث بردن زمین و اعیانی خانه محروم است، ولی قیمت آنها به او داده می‌شود؛ یعنی علاوه بر آن که قیمت ساختمان به او داده می‌شود، قیمت زمین و عرصه‌ی ساختمان را هم به نسبت سهم الارث خود می‌برد. البته از باقی اموال، اعم از منقول و غیر منقول، مانند زمین کشاورزی همچون سایر وراثت از عین آنها سهم الارث خود را خواهد برد.

فقهای اندکی از امامیه معتقدند که زوجه از عین تمامی ترکه‌ی زوج ارث می‌برد. در بررسی‌های اجمالی از پیشینه‌ی این نظریه در فقه امامیه که موافق با ظاهر آیه‌ی قرآن و نظر اهل سنت است، ابن

جنید اسکافی، فقیه رأی گرای امامی و قاضی نعمان مغربی، فقیه اسماعیلی در سده چهارم هجری قمری بر این عقیده‌اند. در میان عالمان معاصر، آیات عظام: مهدی بن مصطفی حسینی تفرشی متخلص به لاهوتی و ملقب به «بدایع نگار»، خالصی، میرزا یوسف شعار، حاج آقا رحیم ارباب و نیز یوسف صانعی به ارث زوجه از تمامی دارایی‌های زوج فتوا داده‌اند. تفاوت بین نظریه این دسته از فقها و فتوای مقام معظم رهبری و قانون مدنی مصوب، ارث بردن زوجه از قیمت اموال غیر منقول، اعم از عرصه و اعیان است.

طرح اصلاح مواد ۹۴۶، ۹۴۷ و ۹۴۸ قانون مدنی در تاریخ ۱۳۸۲/۶/۲ در مجلس شورای اسلامی مطرح شد. این طرح طبیعتاً همانند طرح‌های دیگر، موافقان و مخالفانی داشت. موافقان بر این عقیده‌اند که سهم الارث زن بر اساس سنت گذشته وضع شده، زیرا در گذشته نوع معیشت مردم قومی و قبیله‌ای بوده است، بنابراین اگر زنی همسر خود را از دست می‌داد، باید به قبیله خود باز می‌گشت و اگر زمینی به ارث می‌برد برای هر دو قوم ایجاد مشکل می‌نمود. اما در حال حاضر با توجه به تحولات اجتماعی و مشارکت زنان در جامعه امروزی، محروم کردن زوجه از زمین، شایسته نیست. همچنین با توجه به مطلق بودن آیهی قرآن (۱۲ نساء) و وجود روایات متعارض که موجب اختلاف فقها در زمینه‌ی ارث زوجه شده است، لزوم تجدید نظر در این مسأله آشکار می‌گردد. در مقابل، مخالفان معتقدند که این طرح بر طبق ادبیات فقهی و حقوقی تنظیم نشده و بر خلاف نظر مشهور فقها است و شرایط زمان و مکان نمی‌تواند در این امر مؤثر باشد.

۲- هدف از اجرا

با توجه به این که فتوای مقام معظم رهبری در زمینه‌ی ارث زوجه از زمین، جنبه‌ی حقوقی یافته و قانون مدنی ایران بر اساس آن تغییر کرده، هدف از اجرای این تحقیق، بررسی و ارزیابی مستندات و مبانی این نظریه بر اساس فقه امامیه و حقوق ایران است.

۳- کاربرد نتایج تحقیق

تحقیق حاضر جنبه‌ی علمی و کاربردی دارد و نتایج آن می‌تواند مورد استفاده‌ی مؤسسه‌های پژوهشی و اجرایی در زمینه‌های فقه و حقوق قرار گیرد.

۴- سابقه تحقیق

مسأله ارث زوجه از اموال غیر منقول شوهر، یکی از مسائل اختلافی در فقه امامیه است که بیش از ۵ نظریه درباره آن ارائه شده و در کتاب‌های فقهی و رساله‌های مستقل به زبان فارسی و عربی به آن پرداخته شده است. علاوه بر آن در دانشگاه‌های ایران چند پایان‌نامه در مورد ارث زوجه به رشته‌ی تحریر درآمده، که عبارت است از:

- رضانی نژاد، محمد رضا، بررسی ارث زوجه از عقار در فقه امامیه و حقوق مدنی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد/ رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، به راهنمایی دکتر جواد سرخوش، دانشگاه امام صادق (ع)/ دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد، زمستان ۱۳۷۹.

- بهشتی، علی‌رضا، بررسی فقهی و حقوقی میراث زوجه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد/ رشته فقه و حقوق اسلامی، به راهنمایی دکتر غفور خوئینی، دانشگاه تربیت معلم/ دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شهریور ۱۳۸۲.

- کوچک پور، محمد، بررسی تطبیقی میراث زوجه از اموال غیر منقول در حقوق ایران، مصر و سوریه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد/ رشته حقوق خصوصی، به راهنمایی دکتر پرویز عامری و دکتر سید مهدی انجوی نژاد، دانشگاه شیراز/ اردیبهشت ۱۳۸۱.

مؤلفان در این پایان‌نامه‌ها پس از ذکر مقدماتی، به اصل مسأله ارث زوجه پرداخته‌اند که شامل مسائلی همانند: شروط تحقق ارث زوجه، موانع ارث زوجه، میزان ارث زوجه، اموال موضوع ارث زوجه و نظرات مختلف فقها راجع به آن است. همچنین محمد رضا رضانی نژاد در پایان‌نامه‌ی خود مستند نظریه‌ی حرمان زوجه از اموال غیر منقول را مورد بررسی قرار داده است.

علاوه بر آن مقالات علمی و پژوهشی متعددی در این مورد نوشته شده است که برای نمونه به

چند مورد اشاره می‌شود:

- پیر عباسی، یحیی، «تحلیلی بر ارث زوجه از اموال منقول»، مجله کتاب زنان، ش ۴۰، تابستان ۱۳۸۷، صص ۶۹-۱۰۲.

نویسنده در این مقاله نظرات فقهای معاصر اعم از موافق و مخالف و ادله‌ی آنان در مورد ارث بردن زن را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است.

- خیراللهی، محمد علی، «نقدی در محرومیت زوجه در ارث از زمین، (نظر به ماده ۹۴۶ ق.م)»، مجله فقه و مبانی حقوق (دانشگاه آزاد بابل)، پیش شماره ۱، زمستان ۱۳۸۳، صص ۸۶-۹۷. طبق ماده ۹۴۶ ق.م. قبل از اصلاح، زوجه از زمین محروم است. نویسنده ابتدا روایات موافق و مخالف این دیدگاه را بیان کرده است و در نهایت نتیجه می‌گیرد که در اصل ارث بردن زوجه باید به اطلاق آیه عمل کرد و با توجه به این که ۱۷ روایتی که در تخصیص آیه آمده، صلاحیت تخصیص آیه را ندارد، اصل ارث از زمین ثابت است.

- وطنی، امیر، «نقد و بررسی مواد ۹۴۶ و ۹۴۷ ق.م در مورد محرومیت زوجه از بعضی موارد»، مجله متین، ش ۲۰، پاییز ۱۳۸۲، صص ۱۸۷-۲۱۴.

نویسنده بعد از تبیین مواد مذکور در قانون مدنی قبل از تغییر قانون، به ذکر اقوال فقهای امامیه و مستندات ایشان و نقد و بررسی آن‌ها پرداخته و نشان داده است که در شریعت اسلام و بر اساس نص قرآن و احادیث مقبول از ائمه علیهم السلام، زوجه از جمیع ماترک زوج ارث می‌برد.

- موسوی بجنوردی، سید محمد، «ارث زن از شوهر با رویکردی بر نظر امام خمینی (ره)»، مجله متین، ش ۳۰، بهار ۱۳۸۵، صص ۳-۴۰.

نویسنده در این مقاله ابتدا میراث زوجات متعدد از زوج و میراث زوجه‌ای که تنها وارث زوج است را بیان می‌کند و در ادامه، احکام جزئی مربوط به ارث زوجه را که شامل اموال موضوع ارث زوجه و طرق قیمت گذاری اموال است، مورد بررسی قرار می‌دهد.

- حائری، محمد حسن، «میراث زوجه»، مجله مقالات و بررسی‌ها، ش ۷۵ (دفتر سوم)، بهار و تابستان ۱۳۸۳، صص ۶۱-۸۰.

نویسنده در این مقاله ابتدا میراث زوجه‌ای که تنها وارث زوج است را مورد بررسی قرار می‌دهد و سپس در مورد اموال موضوع ارث زوجه، به بررسی اقوال و ادله می‌پردازد و دیدگاه فقهای معاصر و قانون مدنی را قابل نقد و تأمل جدی می‌داند.

- یزدانی، محمد کریم، «میراث زوج و زوجه و بحث در اطراف ماده ۹۴۷ از قانون مدنی»، مجله کانون وکلا، دوره اول، ش ۴۷، فروردین واردیبهشت ۱۳۳۵، صص ۷۶-۷۷.

نویسنده به تفسیر آیات ارث می‌پردازد و فتوای فقها و مواد قانونی موجود قبل از تصویب ماده‌ی جدید را در این باره بیان می‌کند.

- عابدینی، احمد، «ارث زن از همه دارائی شوهر یا بخشی از آن؟»، مجله فقه (کاوشی نو در فقه اسلامی)، ش ۱۶ و ۱۵، بهار و تابستان ۱۳۷۷، صص ۴۱-۱۲۸.

نویسنده روایات مربوط به میراث زوجه را مورد بررسی قرار می‌دهد و نتیجه می‌گیرد که روایاتی که بر حرمان زوجه از عین اموال منقول دلالت دارد، با بعضی روایات تعارض دارد. در نتیجه زوجه از همه دارائی زوج ارث می‌برد.

همان‌گونه که اشاره شد، تمامی این نوشته‌ها قبل از تصویب قانون جدید و اصلاح مواد ۹۴۶ و ۹۴۸ قانون مدنی است. با تصویب قانون جدید بر اساس فتوای مقام معظم رهبری، از آن‌جا که این نظر بر خلاف نظر عموم مراجع معاصر است، رویکرد نقادانه به مستندات آن در هیچ کتاب یا پایان‌نامه‌ای مشاهده نشده است. نظر به این‌که بعد از اصلاح مواد مذکور، تاکنون نوشته‌ی جامعی به شکل کتاب یا پایان‌نامه مبنی بر تحلیل و بررسی آن تدوین نشده، تحقیق حاضر از این جهت، جدید است. علاوه بر آن تمامی مستندات فقهی و حقوقی مورد نقد و بررسی قرار خواهد گرفت.

۵- فرضیات (یا سؤالات پژوهشی)

- مستندات فقهی قانون مصوب، از جمله روایت‌هایی که زوجه را وارث عین اموال غیر منقول می‌داند، از نظر سند و دلالت قابل قبول نیست.

- تحولات اجتماعی و تغییر نظام معیشتی مردم، با وجود روایات مستفیض مبنی بر محرومیت زوجه از اموال غیر منقول زوج، نمی‌تواند مستند حقوقی قانون مصوب باشد.

- زوجه از خانه و زمین مسکونی زوج ارث نمی‌برد، اما از سایر زمین‌ها مانند زمین‌های کشاورزی ارث خواهد برد.